

UDK 622.342 (497.5-Slavonija) "12" (093)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 18. 12. 1998.

Prilog proučavanju rudarstva u srednjovjekovnoj Slavoniji

Milan Vrbanus

Hrvatski Institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor analizira dva dokumenta, iz vremena vladavine kralja Bele IV., o posjedima dodijeljenim templarima. Na osnovu podataka iz tih dokumenata nastoji utvrditi jesu li možda postojali rudnici zlata i srebra na zemljama koje se spominju u tim dokumentima. Pri tom konzultira i postojeću malobrojnu literaturu.

Poslije smrti kralja Andrije II., 1235. godine na ugarsko-hrvatsko prijestolje došao je Bela IV. On i njegov brat Koloman, herceg cijele Slavonije, pokušali su ojačati poljuljanu državu i oslabiti ojačalo plemstvo. Da bi to izveli odlučili su plemićima oduzeti posjede koje su stekli na nepošten način. Tako su došli u sukob s crkvom jer su i njoj pokušali oduzeti neke posjede. Naročito su se sukobili s templarima, koje je njihov otac nagradio mnogim posjedima za njihovu, prema Andrijinu mišljenju, vjernu službu. U tim sukobima s crkvom nekoliko je puta morao intervenirati i sam papa. Dva dokumenta iz tog vremena spominju mogućnost otkrivanja rudnika zlata i srebra.

Prvi je dokument darovnica kojom Bela IV. potvrđuje templarima pravo na sve posjede koje su dotada posjedovali. U toj darovnici stoji: "Isto tako preko Drave prepuštamo istoj kući zemlju Petriz, uzetu iz Požeške županije, ali ako ovdje bude otkriven rudnik zlata, izvrstan naš brat kralj Koloman i herceg čitave Slavonije, mora imati peti dio ove zemlje; ako slučajno rudnik zlata presuši, jamačno ako se ovdje ne pronade zlato, ima se isti peti dio vratiti prije spomenutoj kući; ako se pak pronade zlato i srebro u ona četiri dijela zemlje koja trajno ostaje kući, ili u nekoj od njih ili također u drugim zemljama od bilo koga dodijeljenih koje ima u bilo kojem dijelu našeg kraljevstva; odlučili smo da trećinu prihoda od zlata i srebra slobodno dobije spomenuta kuća, dva pak dijela neka pripadnu kraljevskoj blagajni prema odobrenom običaju našeg kraljevstva".¹

¹ Item ultra Drawas concessimus eidem domui terram Petriz, exemtam de Comitatu de Posoga; sed si auri fodina fuerit ibi inuenta, eximius frater noster Colomanus Rex, et Dux totius Sclauoniae, debet habere quintam partem eiusdem terrae; si forte auri fodina cessaret, videlicet quod non inueniretur ibi aurum, debet illa quinta pars restitui domui prius dictae; si vero inueniretur aurum et argentum in illis quatour partibus eiusdem terrae, quae

Drugi dokument govori o sporazumu između hercega Kolomana i templara. Sporazum je sklopljen posredovanjem pečujskog biskupa Bartola. U tom se dokumentu također spominje mogućnost pronalaska zlata i srebra. U njemu se navodi: "za obnavljanje mira između njih i da bi se izbjeglo veće zlo, u suglasju s cijelim gore spomenutim našim kaptolom, za desetinu marturine čitave vukovske i baranjske županije, gore spomenutom gospodinu našem kralju Kolomanu bile su predane u zamjenu u potpunosti, našu desetinu od Lješnice (Licenissa) i od Našica (Nessicha) mirno prepuštamo templarima u trajni posjed. Ako pak u gore spomenutim zemljama Lješnica i Našice bude pronađen rudnik zlata ili srebra; desetina prihoda od zlata ili srebra od dijela zlata i srebra spomenute kuće templara pripada nama ili našim nasljednicima..."²

I. Kukuljević-Sakcinski donosi u *Regestama* tekst, koji u prijevodu glasi: "za obnavljanje mira između njih, u suglasju s cijelim gore spomenutim našim kaptolom, za desetinu marturine čitave vukovske i baranjske županije, kralju Kolomanu bile predane u zamjenu u potpunosti, našu desetinu od Lješnice (Licenissa) i od Našica (Nessicha) mirno prepuštamo Templarima u trajni posjed. Ako pak u gore spomenutim zemljama Lješnica i Našice bude pronađen rudnik zlata ili srebra; desetina prihoda od zlata ili srebra od dijela zlata i srebra spomenute kuće Templara pripada nama ili našim nasljednicima"³

U tekstovima oba dokumenta prilično se prostora daje mogućnosti otkrivanja rudnika zlata i srebra. Prije nego razmotrimo koliko je vjerojatna ta mogućnost, pogledajmo gdje su se smjestile zemlje spomenute u ovim dokumentima.

remanebant domui, vel in aliqua earum, seu etiam in aliis terris a quibuscunque collatis, quas haber in qualibet parte regni nostri: statimimus: quod tertiam partem prouentuum auri et argenti libere percipiat dicta domus; duae vero partes ad regiam Cameram, deuoluantur iuxta regni nostri consuetudinem approbatam. Usp. G. FEJÉR, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac civilis*, tom IV., vol. I., Budae, 1829., 109-110 (dalje: G. FEJÉR, *CDH*); T. SMIČIKLAS, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, tom IV., Zagreb 1905., 49 (dalje: T. SMIČIKLAS, *CD*). Ovu povelju donosi i Josip Buturac. Usp. J. BUTURAC, *Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536.*, Jastrebarsko, 1995., 32-33, 54 i 121. (dalje: J. BUTURAC, *Pisani spomenici*).

² "...ad pacem inter ipsos reformandam et ad maius malum euitandum, de consensu totius supra dicti nostri capituli, pro decimis marturinarum totius comitatus de Volco, et de Kraigna al. Braigna (Baranya), a supra dicto domino nostro C. Rege in concambium nobis traditis integraliter, decimas nostras de Licenissa et de Nessicha dictae domui templi duximus permittendas, et in perpetuum concessimus pacifice possidendas. Si autem in supradictis terris de Licenissa et de Nessicha auri vel argenti fodina reperta fuerit, decimae prouentuum auri vel argenti de parte saepe dictae domus templi, ad nos vel ad successores nostros integraliter deuoluantur". Usp. G. FEJÉR, *CDH IV/L.*, 173; T. SMIČIKLAS, *CD IV.*, 81). Ovu povelju donosi i Josip Buturac. Usp. J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 54 i 121.

³ I. Kukuljević-Sakcinski donosi isti dokument, ali je tekst malo drukčiji i glasi: "... ad pacem inter eos reformandam, de consensu totius capituli pro decimis marturinarum totius comitatus de Volco et de Kraigna a Colomano rege in concambium eis traditis, integraliter decimas suas de Licenissa et de Nessicha (Našice) domui templi duxerint permittendas, si tamen fodinae auri vel argenti ibidem inventae fuerint, templarii decimas de fodinis capitulo praestent." (za obnavljanje mira između njih, u suglasju cijelog kaptola za desetinu marturine od cijele vukovske i baranjske županije kralj Koloman prepustio je templarima u zamjenu cijelu svoju desetinu od Lješnice (Licenissa) i Našice (Nessicha); ako bude pronađen rudnik zlata ili srebra na istom mjestu, templari daju kaptolu desetinu od rudnika). Usp. I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Regesta, Starine*, knj. 23., JAZU, Zagreb, 1890., 251 (dalje: I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Regesta*).

U ispravi iz 1238. godine spominje se zemlja Petriz. U dokumentu se ne spominju granice te zemlje.⁴ J. Buturac tvrdi se pod "Petriz" krije Pakrac.⁵ I. Degmedžić misli da "Petriz" nije topografsko ime, nego ime vlasnika zemlje, vjerojatno Petreš.⁶ Posjed Lješnicu dobili su templari od kralja Andrije II. 1210. godine.⁷ Taj posjed dao im je kralj Andrija II. za velike zasluge. Bela IV. i njegov brat Koloman došli su u sukob s templarima oko posjeda Lješnice i zemlje Maladin u dubičkoj županiji. Sukob je izgladen 1238. godine. U povelji iz 1210. godine⁸ spominju se granice posjeda Lješnica. Prema toj povelji granice posjeda Lješnice bile su: Dobra reka, Sava, Tortiva, Banski put, Psunj (Pisan), Sljeme (Scelemen) i Starsa.⁹ O tome gdje se točno nalazio posjed Lješnica postoji više teorija.¹⁰ Lješnica se, najvjerojatnije, nalazila uz današnju rijeku Sloboštinu, odnosno Razasku, te Mali Strug.¹¹ Gdje se nalazio templarski posjed Našice danas nije poznato. Naime, niti u jednoj povelji ne spominju se granice niti templarskog niti Abina posjeda Našice. Jedino nam mogu pomoći neke činjenice iz povelje koju je 1312. kralj Karlo I. Robert dao Aleksandru iz porodice Aba.¹² Prema toj povelji Aleksandar iz porodice Aba dobio je templarski posjed Našice (odnosno posjed Sveti Martin kod Našica) i pravo da izgradi grad za nesigurna vremena. Ako je taj grad današnji Bedemgrad, onda se može pretpostaviti da su se templarske Našice rasprostirale negdje na području Krndije jer je Bedemgrad smješten na Krndiji iznad sela Gradac. Postoji mogućnost da je Bedemgrad srednjovjekovni našički grad. Naime, grad je prema načinu gradnje datiran u prvu polovicu 14. stoljeća pa je prema tome sigurno da je izgrađen u vrijeme obitelji Aba. Pitanje je samo jesu li Našice taj srednjovjekovni grad.¹³ Nažalost, danas nema nikakvih dokaza da je Bedemgrad grad koji su izgradili Abe na templarskom posjedu.

⁴ J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 54 i 121; G. FEJÉR, *CDH IV/1*, 105-110 i T. SMIČIKLAS, *CD III*, 48-50.

⁵ Josip Buturac misli da su se hevatska imena naselja često iskrivljavala pa da se pod "Petriz" krije Pakrac. Usp. J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 33.

⁶ I. DEGMEDŽIĆ, *Požega i okolica - Studija o razvoju naselja, Požega 1227-1977*, Slavonska Požega, 1977., 103.

⁷ T. SMIČIKLAS, *CD III*, 97-99.

⁸ T. SMIČIKLAS, *CD III*, 97-98.

⁹ T. SMIČIKLAS, *CD III*, 97-98 i J. Buturac, *Pisani spomenici*, 53 i 119.

¹⁰ Prvi je Lješnicu pokušao identificirati Pavao Ritter Vitezović. On je Lješnicu identificirao s Vukom. Potom je pokušao odrediti gdje je bila Lješnica historičar, kanonik pečujacke biskupije Koller. Koller je tvrdio da Lješnica ne može nikako biti današnja rijeka Vuka. On je smatrao da bi Lješnica mogla biti ili Vučinski potok ili rijeka Ilova. Kao potvrdu nalazi toponim na Sambukovoj karti iz 1579. godini gdje se, u blizini Jasenovca, spominje toponim "Lisnicza". Gyurikovits, u svom djelu *De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae* smatra da je Lješnica ili Bije-la ili Ilova. Ortway se držao Kollera te je tvrdio da je Lješnica današnja Dišnica i Ilova. Lješnicu je najtočnije locirao Čaňki. On je posjed Lješnicu locirao uz današnju rijeku Razasku i Sloboštinu te uz Mali Strug. S ovom tvrdnjom slaže se i Gj. Szabo. Usp. GJ. SZABO, Lješnica. *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. sv. X./1908-9., Zagreb, 1909., 42-44. Buturac se, također, slaže s ovim mišljenjem. Usp. J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 15 i 53.

¹¹ J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 15 i 53.

¹² T. SMIČIKLAS, *CD VIII*, 324-329.

¹³ Z. HORVAT, Bedemgrad-Našice, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, br. 4./1977., Zagreb 1977., 7-16. Usp. Z. HORVAT, Bedemgrad.

O mogućnosti postojanja rudnika zlata i srebra u Požeškoj kotlini pisala je i I. Degmedžić,¹⁴ a mogućnošću postojanja rudnika zlata i srebra u našičkom kraju nije se dosad nitko bavio. I. Degmedžić misli da je u Požeškoj županiji bilo rudnika zlata i srebra. Kao dokaz navodi da su zemlje Petriz¹⁵ i Lješnica¹⁶ izuzete iz vlasti Požeške županije. I. Degmedžić smatra da se Našice navode samo da bi se zavaralo vladara da ne bi znao gdje se nalazi ležište. U radu se navodi da je Požega bila pravi rudarski grad zbog korištenja zlatne rude. Zbog korištenja zlatne rude grad je gospodarski pa i politički i vojno ojačao. Također, donosi informaciju da se zlato kopalo na Pšunju pokraj Poduzne i Rudine.¹⁷ Degmedžić u svom radu nigdje ne navodi izvor za svoje podatke. Bilo bi vrlo zanimljivo vidjeti odakle joj podaci da je Požega u srednjem vijeku bila pravi rudarski grad te da su na Pšunju, kraj Poduzne i Rudine, bili rudnici zlata. Naime, ne donose se nikakvi dokazi o postojanju rudnika u Požeškoj kotlini, ne navode se niti arheološki nalazi, niti utemeljenja u geološkom postanku slavonskog gorja.

Prihod od zlata i srebra bio je isključivo vladarsko pravo koje je on mogao ustupiti nekome od svojih podanika. Moje je mišljenje da ovim dvjema poveljama vladar ne oduzima uživanje prihoda od zlata i srebra Požeškoj županiji jer ga ona nije ni imala. Nadalje, ako se pažljivo pročita ta dva dokumenta može se vidjeti da u njima stoji "ako bude pronađen rudnik zlata i srebra..." To, prema meni, znači da u trenutku izdavanja tih dokumenata na tom prostoru nije bilo rudnika zlata i srebra te da je vladar, odnosno pečujski biskup i pečujski kaptol, osiguravao svoje pravo u slučaju da na tim zemljama budu pronađena nalazišta tih plemenitih metala. Jesu li kasnije pronađeni rudnici zlata i srebra, nije mi poznato, ali vrlo je teško povjerovati u tu mogućnost jer mislim da teritorij na kome su se nalazile spomenute zemlje nije nikada bio rudonosan bilo kojom rudom, a najmanje zlatom i srebrom. Stoga mislim da nema nikakve potrebe govoriti o rudarstvu kao gospodarskoj grani u ovom dijelu Slavonije jer je, najvjerojatnije, nije ni bilo.

Koja je mogućnost da je u Požeškoj kotlini i u našičkom kraju u srednjem vijeku bilo rudnika zlata i srebra? Danas na tom prostoru nema nikakvih rudnika, pa ni rudnika zlata i srebra, a tu vjerojatno ni u prošlosti nije bilo nikakvih rudnika. Doduše, u Pakracu je bila kovnica novca pa se uz to povezuje i tvrdnja da je u njegovoj okolici bio rudnik zlata i srebra. Mislim da je kovnica novca mogla biti u Pakracu, a da u okolici i nije bilo rudnika plemenitih metala. O tome nam svjedoči i kovnica u Zagrebu, a sa sigurnošću možemo tvrditi da u Zagrebu i njegovoj okolici nije bilo rudnika zlata i srebra.

Smatram da se na osnovi ta dva dokumenta ne može tvrditi da je na području Požeške kotline i našičkog kraja u srednjem vijeku postojao rudnik zlata i srebra jer se u ta dva dokumenta samo spominje mogućnost postojanja takvih rudnika. Da bi se dokazalo postojanje tih rudnika, trebalo bi potražiti i druge izvore koji bi nas preciznije obavjestili o samom njihovu postojanju ili

¹⁴ I. DEGMEDŽIĆ, *Požega*, 99-110.

¹⁵ G. FEJÉR, *CDH IV/1*, 109-110; T. SMIČIKLAS, *CD IV*, 49 i J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 32-33, 54 i 121.

¹⁶ G. FEJÉR, *CDH IV/1*, 173; T. SMIČIKLAS, *CD IV*, 81; J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 54 i 121 i I. KUKU-LJEVIĆ-SAKCINSKI, *Regesta*, 251.

¹⁷ I. DEGMEDŽIĆ, *Požega*, 103-104. J. Buturac pobija ovu tvrdnju kao neosnovanu. Usp. J. BUTURAC, *Pisani spomenici*, 45, bilj. 48.

pak dokumente koji bi dali podatke o kraljevskim prihodima od plemenitih metala s popisom rudnika iz kojih su ti prihodi došli. Mislim da se na temelju ova dva dokumenta ne može tvrditi da je u Požeškoj kotlini i u našičkom kraju postojala mogućnost postojanja rudnika zlata i srebra te da je vladar, odnosno pečujski biskup i pečujski kaptol, samo osiguravao svoje pravo u slučaju da rudnici budu pronađeni.

Summary

A contribution to the investigation of mining in medieval Slavonia

The author analyzes two documents from the beginning of the reign of Bela IV concerning estates given to the templars. In both documents there is mention of possible gold- and silver-mines. Analysing the data in these documents he tries to establish whether there really existed a possibility that there were such mines in the valley of Požega and the countryside of Našice. He discovered that there were no mines at the time the mentioned documents were written and that the ruler, resp. the bishop and Capitol of Pečuj only tried to secure their own right in case any gold or silver was to be found. The author is not sure if there was any gold or silver found in this area later, because the lands the documents mention never were rich with mines.